

образования за первое пятилетие. – Елисаветград, 1914. – 338 с.

5. Положеніе о коммерческих учебных заведениях // Центр, держ. істор. арх. України в Києві. – Ф. 12, оп. 1, спр. 310, 1894-1907 рр., Арк. 14.

6. Постолатій В., Гур'янова О. Творець нової школи в Елисаветграді/ В. Постолатій, О. Гур'янова // Освітнянське слово. – 2005. – Листопад.

7. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної думки в Україні / О.В.Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003. – С. 16-25.

8. Харциев В. И. Взгляды Ф. И. Буслаева на преподавание отечественного языка и словесности в средней школе / В. И. Харциев. – Х. : “Печатное дело”, 1899.– 48 с.

9. Харциев В. И. Элементарные формы поэзии / В. И. Харциев // Вопросы теории и психологии творчества. – Т. I. – [изд.2-е] / ред Б. А. Лезин. – Х. : Мирный труд, 1911. – 432 с.

10. Чернецький В. Видатний мовознавець і педагог В. І. Харциєв / В. Чернецький // Мовознавство. – 1968. – № 3. – С. 31.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Філоненко Оксана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження розвитку освіти й педагогічної думки в центральному регіоні України в другій половині XIX-XX столітті.

УДК 37.378.124

РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНИХ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Лілія ХАРЛАМОВА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Сучасному суспільству необхідна конкурентноздатна людина, яка вміє швидко реагувати на мінливі умови життя, вміє перетворювати свою діяльність і направляти її на досягнення поставленої мети. У контексті вдосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень важливим складником професіоналізму фахівців є соціокультурна компетентність, що забезпечує здатність до міжкультурної взаємодії у процесі вирішення як професійних, так і життєвих завдань.

Сучасна освіта орієнтує на рефлексивну спрямованість розвитку особистості, яка здатна й готова осмислювати власний досвід, оцінювати власні знання, обґрунтовувати свої переконання, ціннісні орієнтації. У структурі соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень ми виділяємо разом з мотиваційно-ціннісним, інформаційно-змістовим, процесуально-діяльнісним компонентами і рефлексивно-оцінний компонент. Виділення рефлексивно-оцінного компонента соціокультурної компетентності є важливим, оскільки він визначає рівень розвитку самооцінки, власної значущості, пізнання себе і самореалізації у процесі міжкультурної взаємодії.

Рефлексія, як засіб пізнання особистістю самої себе, є важливою для фахівця, що здійснює міжкультурну взаємодію, коли він пізнає себе, розуміє себе в конкретній ситуації

взаємодії, порівнює свої думки, почуття, дії з іншими учасниками взаємодії. В той же час рефлексія є процесом, на основі якого відбувається подальше самовдосконалення особистості. Як наголошував В. Кремень, саморефлексія виступає як "процес бурхливого усвідомлення своїх бажань, можливостей, своїх нездібностей і незнань. Саме цей процес є результатом роботи, що визначається рефлексією за формулою "Я знаю, і я знаю, що знаю це" [7, с. 66].

Аналіз останніх досліджень. Рефлексія досліджується у трьох основних аспектах: інтелектуальному, особистісному, комунікативному. Відповідно до інтелектуального аспекту рефлексія розглядається як знання вихідних основ своїх дій, як уміння виділяти, аналізувати та зіставляти із конкретною ситуацією власні дії (В. Давидов [4]), а відносно до діяльності із розв'язування задач – як усвідомлення основ власного руху в предметному змісті задач з урахуванням визначення засобів її вирішення (М. Алексєєв [1]). Особистісна рефлексія аналізується дослідниками як механізм самореалізації особистості, як пізнання людиною самої себе (В. Слободчиков [10], С. Степанов [11]). У контексті формування соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень для нас значимим є визначення рефлексії у комунікативному підході як подвоєного процесу дзеркального відображення, як усвідомлення

особистістю того, як її сприймає партнер по спілкуванню (Г. Андреева [2], В. Лефевр [8]).

У психолого-педагогічній літературі описані різні шляхи розвитку рефлексії: використання системи ділових ігор (О. Анісімов [3], В. Давидов [4], Г. Щедровицький [12]), розвиток механізмів особистісної та інтелектуальної рефлексії у ситуації лабораторного експерименту шляхом розв'язування нестандартних задач (І. Семенов та С. Степанов [11]), тренінги рефлексивності (О. Кравців [6], І. Пономаренко [9], Т. Яблонська [13]). Проте, ці підходи до формування рефлексії в умовах професійної підготовки майбутніх менеджерів не можуть бути реалізовані повною мірою через брак часу, зміщення акцентів з аудиторної роботи під керівництвом викладача на організацію самостійної роботи.

У пропонованій статті ми визначаємо зміст рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень та пропонуємо деякі шляхи його формування у процесі вивчення гуманітарних навчальних дисциплін.

Виклад матеріалу. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження ми виділяємо такі складники рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень: бачення себе з боку партнера по спілкуванню, що дає можливість глибше проникнути у самого себе, зрозуміти себе, що, в свою чергу, призводить до самовдосконалення; здатність забезпечувати самозміну засобами звичної активності, що проявляється як ефективний вплив на життєдіяльність інших громад; уміння аналізувати свою соціокультурну діяльність (результати та процес), вносити в неї корективи; уміння здійснювати рефлексію засобів, що використовуються, щодо їх адекватності наявній ситуації та визначеної мети; уміння співвідносити задум і його реалізацію. Показниками рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності є ступінь усвідомленості майбутніми фахівцями особистісної та соціальної значимості соціокультурної компетентності.

Формування рефлексивно-оцінного компоненту відбувається на оцінно-рефлексивному етапі технології формування соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень, що спрямований на аналіз та самоаналіз результатів роботи студентів над програмою самовдосконалення своєї особистості. Цей етап вибудовується на основі реалізації таких основних ідей: індивідуально-психологічної – збереження своєї ідентичності, та соціально-

педагогічної – прагнення до взаємодії з іншими у процесі професійної міжкультурної взаємодії.

Для досягнення завдань оцінно-рефлексивного етапу формування соціокультурної компетентності насичуємо навчальний процес засобами організованої рефлексії (анкети, тести, елементи рефлексивних тренінгів), рольовою грою, учасники якої програють по декілька разів різні ролі персонажів відповідно до своїх уявлень про ці ролі, що дає змогу порівняти вимоги до виконання різних ролей у різних ситуаціях з власною поведінкою в аналогічних ситуаціях, складання схем, узагальнюючих таблиць, які віддзеркалюють зміст набутих знань, сформованих умінь, графічне зображення змін, що відбуваються протягом одного або декількох занять, включення студентів у діалог, обговорення афоризмів, крилатих висловів.

Прикладом вправ як елементів рефлексивних тренінгів, які ми використовуємо на навчальних дисциплінах гуманітарного циклу, є завдання такого виду: відповісти на питання "Хто я", "Який я", "Я та інші", "Я в культурі", "Культура в мені", записавши чи висловивши по десять варіантів відповідей. Надалі відбувається обговорення результатів: що вказали на першому місці, аналіз змісту та якості відповідей, оцінювання загального емоційного фона та ін.

Одним із варіантів рольової гри є вправа "Мій герой", що спирається на метод рефлексивних інверсій. Зокрема, під час вивчення навчальної дисципліни "Німецька мова" студенти отримують завдання знайти інформацію про героїв німецьких народних казок, вибрати одного із казкових героїв, який найбільше симпатизує, змінити його ім'я, але із збереженням звукових асоціацій із початковим. Потім необхідно описати світ цього нового героя, наповнивши його новим змістом, що включав би життєві цілі, цінності, інтереси, уподобання, що властиві самому студенту. На занятті студенти мовою героя, тобто німецькою мовою, знайомлять інших студентів із своїм трансформованим казковим героєм. Інші студенти від імені "свого" казкового героя можуть поставити запитання, щоб уточнити погляди героя, що презентується. Використання методу рефлексивних інверсій дозволяє у процесі вивчення іноземної мови, крім оволодіння лінгвокраєзнавчими знаннями, здійснювати інтенсивну інтелектуальну роботу, забезпечує свободу внутрішнього самовизначення кожного учасника в процесі ідентифікації з казковим героєм, проблеми особистісного характеру актуалізуються від імені "іншого". Це створює основу для психологічної захищеності від випадкових психологічних травм, які можуть виникнути у

процесі спілкування з особистостями, що мають інший ментальний досвід.

Ефективним прийомом формування рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності на заняттях з гуманітарних навчальних дисциплін є включення студентів в обговорення крилатих фраз, афоризмів, прислів'їв, що відображають певні цінності, потреби особистості, характеризують менталітет жителів певної країни. Наприклад, пропонуємо прислів'я, що є віддзеркаленням національних особливостей німців: "Besser eine Stunde zu früh, als eine Minute zu spät. – Краще на годину раніше, ніж на хвилину пізніше." (пунктуальність); "Vorsicht ist die Mutter der Weisheit. – Обережність – мати мудрості." (обережність); "Ordnung ist das halbe Leben. – Порядок – основа життя." (любов до порядку). На заняттях із англійської мови аналізуємо прислів'я, що характеризують особливості англійців: "Least said, soonest mended. – Чим менше сказано, тим швидше виправлено." (стриманість в словах та емоціях); "Business is business. – Справи є справи." (діловитість і розрахунок); "My house is my castle. – Мій дім – моя фортеця." (любов до свого дому) тощо. На завершення обговорення пропонуємо студентам скласти вислів, який би відображав їхнє ставлення до життя, їхній життєвий девіз.

Під час виконання цих завдань студенти оволодівають рефлексивними процедурами через такі дії: стимулювання до відкритого висловлювання своїх думок за допомогою запитань: "Як ти думаєш?", "Ти згодний з такою думкою?", "Як ти ставишся до цього?", аргументованих критичних зауважень стосовно своєї позиції у спілкуванні, зіставлення очікувань від застосування способу розв'язання завдань з отриманим результатом. Рефлексивно-оцінна діяльність майбутнього фахівця дозволяє йому зосереджувати увагу на своїх власних здобутках і прорахунках, не лише на об'єкті пізнання, а й на способи, які використовувалися під час навчання і способи, які буде доцільно використовувати у професійній діяльності під час розв'язування завдань соціокультурної взаємодії.

З метою формування оцінно-рефлексивного компоненту соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень ми залучаємо студентів до рефлексії виконаних пошукових соціальних задач. Студенти отримують завдання підготувати повідомлення на будь-яку тему, яка їх цікавить на 2-3 хвилини. Мета повідомлення полягає у представленні предмету свого інтересу та зробити короткий, навіть поверховий, його аналіз, але максимально висловити власну точку

зору, свої враження. На занятті студенти повідомляє свою інформацію, після чого інші студенти можуть формулювати до нього свої запитання, на які доповідач дає короткі відповіді. Далі кожен із учасників повинен висловити своє ставлення до того, що почув, з двох позицій: 1) що здалося найбільш цікавим у повідомленні; 2) що не сподобалось ("Я б на місці ... сказав би ..."). Доповідач може відповісти на міркування учасників. На наступному етапі визначається, що дізналися студенти про людину за тією темою, яку вона повідомляла, чи було в кого-небудь повне співпадання з тим, що вона говорила. На основі такого обговорення студенти приходять до висновку, що більшість студентів вибирали теми повідомлень, які входять в коло інтересів, в систему цінностей особистості, а співпадань не було, тому що всі студенти різні. На завершення студентам пропонуємо написати коротку відповідь на питання, що ви дізналися, зрозуміли для себе, про себе у процесі виконання такого завдання, що ви дізналися про світ.

У ході рефлексії студентами виконання будь-якого із соціокультурних завдань вони з'ясовують, що його розв'язання можна представити як прийняття певного професійного рішення, яке складається із орієнтувальної, виконавської та контрольної частини. Орієнтувальна частина забезпечується аналітико-синтетичною діяльністю щодо інформації, яка потрібна для розв'язання соціокультурного завдання. Виконавська частина полягає у виборі та використанні способу виконання завдання задля досягнення поставленої мети на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків. На основі порівняння отриманих результатів із прогнозованими результатами реалізується виконавська частина прийняття рішення щодо розв'язання соціокультурного завдання. Тому одним із завдань, що забезпечує формування рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності, є завдання, що передбачає самооцінку реалізації трьох частин прийняття рішення у процесі розв'язування соціокультурних задач. Це сприяє тому, що відбувається осмислення студентами своєї власної поведінки, визначається особистісний смисл тих чи інших міркувань, отриманих знань та вмій, формуються уміння аналізу інформації, прийняття рішення про те, що є важливим, уміння надавати значення новим знахідкам та відкидати недоцільну інформацію, творчого переосмислення набутого раніше досвіду, до творчої інтеграції ідей.

Рівень сформованості рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів

міжнародних авіаційних перевезень визначався на основі ступеня усвідомленості майбутніми фахівцями особистісної та соціальної значимості соціокультурної компетентності. Майбутні менеджери міжнародних авіаційних перевезень, що навчаються на I–IV курсах Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету, здійснювали самооцінку, яка зіставлялася із взаємооцінкою колегами по групі, а також із оцінкою викладачами, які працюють у цій групі, результатами тестування рефлексивності за опитувальником А. Карпова [5]. На початковому етапі експериментальної роботи в 2011–2012 навчальному році 79 % студентів, що брали участь в опитуванні, виявили завищений рівень самооцінки сформованості рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності. На завершення 2011–2012 навчального року вже 42 % студентів експериментальної групи, а по завершенню 2012–2013 навчального року 73 % студентів експериментальної групи адекватно визначали свій рівень сформованості оцінно-рефлексивного компоненту соціокультурної компетентності.

Найважливішим результатом експериментальної роботи з формування рефлексивно-оцінного компоненту соціокультурної компетентності, на нашу думку, є те, що відбувається перехід майбутніх фахівців із позиції об'єкта формування соціокультурної компетентності в позицію суб'єкта її формування. Студент свідомо входить в процес самовдосконалення шляхом реалізації внутрішнього потенціалу особистості, прийняття на себе відповідальності за свій розвиток. Ми прослідковуємо таку залежність: чим вищий рівень сформованості рефлексивно-оцінного компоненту у студентів, тим вищою є їхня готовність до вдосконалення своєї соціокультурної діяльності, до її адекватної зміни відповідно до зовнішніх умов.

Висновки. У процесі використання запропонованих способів діяльності (застосування елементів рефлексивних тренінгів, рольових ігор, включення студентів у діалог, обговорення афоризмів, крилатих висловів, рефлексії виконаних пошукових соціальних задач) майбутні фахівці занурюються у динаміку своєї навчально-пізнавальної і соціокультурної діяльності, виявляють тенденції вдосконалення своєї соціокультурної компетентності, діалектику зовнішнього та внутрішнього у своїй

особистості, фіксують утруднення, виявляють потребу та способи самовдосконалення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев Н. Г. Рефлексия и формирование способа решения задач. – М., 2002. – 136 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология: [учеб. для высш. уч. зав.] / Галина Михайловна Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 376 с.
3. Анисимов О. С. Акмеологические основы рефлексивной самоорганизации педагога: творчество и культура мышления: Дис. в виде науч. докл... д-ра психол. наук: 19.00.13 / Анисимов Олег Сергеевич; РАН. – М., 1994. – 86 с.
4. Давыдов В. В. О функциях рефлексии в игровом обучении руководителей / В. В. Давыдов, С. Д. Неверкович, Н. В. Самоукина // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 76–84.
5. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.
6. Кравців О. Рефлексивний тренінг / Олена Кравців // Психологія і суспільство. – 2007. – № 3. – С. 145–148.
7. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: [підручник] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с.
8. Лефевр В. А. Рефлексия [монографія] / Владимир Александрович Лефевр. – М.: Когито-Центр, 2003. – 496 с.
9. Пономаренко И. Л. Тренинг развития рефлексивности у подростков / И. Л. Пономаренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 3. – С. 8–17.
10. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология человека. Введение в психологию субъектности / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
11. Степанов С. Ю. Проблема формирования типов рефлексии в решении творческих задач / С. Ю. Степанов, И. Н. Семенов // Вопросы психологии. – 1982. – № 1. – С. 99–104.
12. Щедровицкий Г. П. Организационно-деятельностная игра как новая форма организации коллективной мыследеятельности / Г. П. Щедровицкий. – Режим доступа: www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/49/
13. Яблонська Т. М. Тренінг педагогічної рефлексії для студентів та вчителів / Т. М. Яблонська // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 2. – С. 9–12; № 3. – С. 12–13.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Харламова Лілія Степанівна – викладач кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.
Коло наукових інтересів: формування соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень.